KOHNSTAMM
INSTITUUT

Gebruik van data van observatieinstrument KIJK! in onderzoek

ANNEMIEK VEEN JOOST MEIJER LOES VAN DRUTEN

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Veen, A., Meijer, J. Kohnstamm Instituut
Druten, L.J.G. KBA Nijmegen.
Gebruik van data van observatieinstrument KIJK! in onderzoek.
Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
(Rapport 1048, projectnummer 20755)

ISBN 978-94-6321-126-0

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Uitgave en verspreiding:
Kohnstamm Instituut
Roetersstraat 31, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam
Tel.: 020-525 1226
www.kohnstamminstituut.nl
© Copyright Kohnstamm Instituut, 2020

Inhoudsopgave

1 Inleiding en onderzoeksaanpak 1
1.1 Inleiding 1
1.2 Onderzoeksaanpak 2
1.3 Opzet van het rapport 3

2 Resultaten deskresearch 5
2.1 Vooraf 5
2.2 Betrouwbaarheid 5
2.3 Relatie met chronologische leeftijd 7
2.4 Groeicurven 11
2.5 Conclusie 16

3 Resultaten validiteitscheck 19
3.1 Algemeen 19
3.2 Handleiding KIJK! 20
3.3 Uitkomsten uit de interviews 23
3.4 Conclusie 32

4 Slotopmerking 35

Literatuur 37

Bijlagen 39
Bijlage 1 Aantallen observaties 39
Bijlage 2 Gemiddelde scores per meetmoment 42
Bijlage 3 Significantietoetsen voor het effect van tijd 43
Bijlage 4 Paarsgewijze vergelijkingen van meetmomenten per categorie 44

Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut 45

1 Inleiding en onderzoeksaanpak

1.1 Inleiding

In Nederland wordt het observatieinstrument KIJK! breed ingezet, om de ontwikkeling van kinderen van nul tot zeven jaar in kaart te brengen en een daarop afgestemd ontwikkelingsgericht aanbod te ontwerpen. Met behulp van KIJK! kan het ontwikkelingsverloop van jonge kinderen op diverse ontwikkelingsgebieden (sociaal-emotioneel, taal-, rekenen, motorische ontwikkeling) over langere tijd worden geobserveerd en geregistreerd. KIJK! berust op de observaties van pedagogisch medewerkers (pm'ers) en kleuterleerkrachten in respectievelijk de kinderopvang (voorschoolse periode) en de kleutergroepen van het basisonderwijs. Zij vullen KIJK! periodiek in op basis van wat ze zien bij een individueel kind. Omdat via KIJK! longitudinale data van kinderen langere tijd beschikbaar zijn, in combinatie met achtergrondgegevens van kinderen, zouden KIJK! gegevens mogelijk gebruikt kunnen worden voor onderzoek. Dat heeft als voordeel dat met minimale belasting van het veld op een efficiënte manier data over ontwikkeling van kinderen kan worden verzameld. Het idee om KIJK! gegevens voor onderzoek te benutten, ontstond in het kader van het onderzoek naar

Innovatiecentra vve[1]. Daarin is voorgesteld om onderzoek uit te voeren naar de mogelijkheid om KIJK! gegevens te gebruiken voor het meten van effecten van innovatieve maatregelen op kindniveau, bijvoorbeeld evaluatieonderzoek in het kader van voor- en vroegschoolse educatie. Voorwaarde is dan wel dat deze gegevens daadwerkelijk bruikbaar zijn voor onderzoek.
In dit onderzoek is nagegaan in hoeverre observatiegegevens die verzameld worden op basis van KIJK! betrouwbaar en valide zijn voor gebruik in onderzoek. De licentiehouder/uitgever van KIJK!, Bazalt, bleek bereid om aan het onderzoek mee te werken, onder meer door het beschikbaar stellen van een databestand dat op basis van de webbased versie van het instrument bij Bazalt aanwezig is. KIJK! bestrijkt de leeftijdsperiode van 0-7 jaar.

Het onderzoek is gericht op het beantwoorden van de vraag:

Zijn data over de ontwikkeling van kinderen op verschillende ontwikkelingsdomeinen verkregen met behulp van het observatie instrument KIJK! geschikt om in onderzoek te gebruiken?

1.2 Onderzoeksaanpak

Het onderzoek heeft als doel een beschrijving te geven van de beschikbare databestanden van Bazalt (variabelen, kwaliteit van de gegevens), de betrouwbaarheid en validiteit van de gegevens en de mogelijkheden om de bestanden in onderzoek te kunnen gebruiken. Het onderzoek bestaat uit twee delen, a) deskresearch en b) validiteitscheck.

1 Dit is een onderzoek naar innovatieve vve-praktijken in vijf gemeenten. Naar deze praktijken wordt onderzoek gedaan in opdracht van NRO en het ministerie van OCW door verschillende onderzoekers, onder leiding van het Kohnstamm Instituut. Zie: https://www.sardes.nl/innovaties_in_vve

a) Deskresearch
De observatiegegevens die met behulp van KIJK! worden verkregen, worden via een webbased applicatie geregistreerd in een omvangrijke database. In samenspraak met Bazalt is nagegaan hoe het bestand is samengesteld en welke gegevens het bevat. Vervolgens zijn analyses uitgevoerd die een beeld moeten geven van de betrouwbaarheid van het observatieinstrument.

b) Validiteitscheck
Om een inschatting te kunnen maken van de waarde van de gegevens in de database is het naast het beoordelen van de bestanden nodig om te weten hoe pm'ers te werk gaan bij het beoordelen van ontwikkeling van de kinderen, of zij de observaties volgens de richtlijnen uitvoeren en betrouwbaar observeren. Doen ze dit volgens de richtlijnen; maken ze gebruik van de handleiding; is deze helder genoeg om het ontwikkelingsniveau van een kind te kunnen bepalen; wie vult de gegevens in en hoe zorgvuldig zijn ze in hun registraties? Deze check op de kwaliteit van de gegevens is uitgevoerd in een kleinschalig onderzoek bij enkele pm'ers en pedagogisch coaches. Dit deel van het onderzoek bestrijkt alleen de periode twee tot vierjarigen (peutergroepen van kinderopvanginstellingen).

1.3 Opzet van het rapport

In het volgende hoofdstuk (2) bespreken we de resultaten van de analyses over de betrouwbaarheid van het instrument (deskresearch). In hoofdstuk 3 beschrijven we de resultaten van de validiteitscheck. In hoofdstuk 4 integreren we de beide delen en formuleren we een antwoord op de vraag of de data die met KIJK! worden verkregen zijn, te gebruiken zijn in onderzoek.

2 Resultaten deskresearch

2.1 Vooraf

Via het softwarebureau dat de data van het elektronisch observatiesysteem Kijk! beheert kregen de onderzoekers de beschikking over een relatief ongestructureerd databestand met meer dan 100.000 records. Elk record is een observatie.
Na structurering resteert een bestand met observatiegegevens van 45.987 kinderen. Het aantal observaties per kind verschilt zeer sterk; het minimum is slechts één observatie (N is 410), en bij één kind zijn maar liefst 135 observaties verricht. Voor de verdeling van het aantal observaties per kind zie de tabel in Bijlage 1.

2.2 Betrouwbaarheid

Er zijn 18 observatiecategorieën, zie Tabel 2.1. Binnen elke categorie zijn de test-hertest correlaties van de eerste twee observaties berekend. Deze staan in de tabel onder het label “r”. Deze zogenaamde Pearson productmoment correlatie is een getal tussen 0 en 1. Bij een correlatie van 0 is er in het geheel geen samenhang, een correlatie van 1 wijst op een volledige samenhang. De correlaties in de tabel wijzen in het algemeen op een zeer sterke samenhang tussen de eerste en tweede metingen binnen de meeste observatiecategorieën. Dat is een aanwijzing dat het observatieinstrument KIJK! betrouwbaar is.

Er zijn enkele categorieën waarbinnen de samenhang tussen de eerste en de tweede meting niet erg sterk is, met test – hertest correlaties lager dan 0,60. Dat komt omdat de spreiding van de beoordelingen binnen deze categorieën erg klein is. Het gaat om categorieën die beoordeeld worden met codes --, -+, +- en ++ of een getal tussen 1 en 5. Bij een categorie wordt ook met halve punten gewerkt, i.e., 1, 1.5, 2 ..... 4, 4.5, 5. Voor deze categorieën kan eigenlijk niet aangenomen worden dat ze op intervalniveau worden gemeten, waarbij het verschil tussen de metingen op elk niveau constant zijn. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat het verschil tussen 5 en 10 even groot is als het verschil tussen 25 en 30.
In plaats daarvan nemen we voor deze categorieën aan dat ze slechts op ordinaal niveau worden gemeten, waarbij uitsluitend een ordening kan worden aangebracht en alleen de uitspraken "groter dan" en "kleiner dan" geldig zijn. Voor dit meetniveau kan beter worden gewerkt met de associatiemaat γ (gamma), die in de derde kolom van Tabel 2.1 is gegeven.
Bij de overige categorieën wordt een score gegeven die het aantal maanden van de ontwikkelingsfase van het kind zouden moeten weergeven. Bijvoorbeeld: 20 maanden komt overeen met een jaar en 8 maanden.

Tabel 2.1 Test - hertest betrouwbaarheden per observatiecategorie

Naam kenmerk	r	γ	N
Basiskenmerken 0-2	0,416	0,698	3985
Basiskenmerken 2-7	0,523	0,760	18206
Betrokkenheid	0,585	0,628	22743
Cognitieve Ontwikkeling	0,896		22215
Gecijferdheid	0,853		20422
Geletterdheid	0,852		20426
Grote motoriek	0,891		22539
Kleine motoriek	0,895		22407
Lichamelijke oriëntatie	0,888		1189
Omgaan met anderen	0,894		23216
Omgaan met jezelf	0,899		23119
Relatie met volwassenen	0,871		1581
Risicofactoren	0,415	0,584	1282
Spelontwikkeling	0,862		21500
Spraak- en taalontwikkeling	0,884		23507
Tekenontwikkeling	0,850		20068
Visuele waarneming	0,888		1218
Zelfredzaamheid	0,855		21370

Noot. r: test – hertest betrouwbaarheid 1e 2 waarnemingen; γ: gamma, associatiemaat voor ordinale variabelen; N: aantal kinderen

Er moet wel worden aangetekend, dat de test - hertest correlaties gecontamineerd kunnen zijn met de chronologische leeftijd van de kinderen. Uit de kwalitatieve analyse van de interviews met de pedagogisch medewerkers blijkt namelijk, zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, dat deze soms geneigd zijn om in principe een score te geven, die in overeenstemming is met de chronologische leeftijd van de kinderen. Alleen bij opvallende discrepanties wijken zij hiervan af.

2.3 Relatie met chronologische leeftijd

In Tabel 2.2 zijn de correlaties van de eerste observatie per categorie met de chronologische leeftijd van de kinderen gegeven.

Op vier kenmerken na zijn de correlaties rond de .9 of hoger. De lage of zelfs negatieve correlaties betreffen de observatiecategorieën die met behulp van een vierpuntsschaal (Basiskenmerken 0-2 en 2-7), een negenpuntsschaal (Betrokkenheid) of een vijfpuntsschaal (Risicofactoren) worden gescoord. Als alternatief voor de productmoment correlatie is voor deze categorieën ook Spearman`s ρ (rangordecorrelatie) berekend, waarbij niet wordt uitgegaan van intervalniveau, maar alleen van rangorde (ordinaal meetniveau). Dit levert echter nauwelijks een ander beeld op.

Tabel 2.2 Correlatie met chronologische leeftijd per observatiecategorie (1e meting)

Naam kenmerk	r	ρ	N
Basiskenmerken 0-2	-0,064	-0,062	12943
Basiskenmerken 2-7	0,065	0,083	36132
Betrokkenheid	0,300	0,323	43354
Cognitieve Ontwikkeling	0,935		42489
Gecijferdheid	0,907		39595
Geletterdheid	0,908		39466
Grote motoriek	0,952		42947
Kleine motoriek	0,955		42931
Lichamelijke oriëntatie	0,897		4844
Omgaan met anderen	0,951		43636
Omgaan met jezelf	0,954		43382
Relatie met volwassenen	0,914		6537
Risicofactoren	-0,089	-0,098	4849
Spelontwikkeling	0,941		41023
Spraak- en taalontwikkeling	0,894		44251
Tekenontwikkeling	0,915		38845
Visuele waarneming	0,897		4880
Zelfredzaamheid	0,936		40724

*Noot. **r**: correlatie van eerste observatie met chronologische leeftijd; **ρ**: Spearman rangorde correlatie; N: aantal kinderen*

In Figuur 2.1 is de samenhang tussen de eerste observaties binnen deze vier categorieën en chronologische leeftijd gevisualiseerd

met behulp van strooidiagrammen. De geschatte regressielijnen en regressievergelijkingen worden ook gegeven. Er is te zien dat er nauwelijks sprake is van samenhang tussen deze vier observatiecategorieën en de chronologische leeftijd van de kinderen, behalve dan misschien voor het kenmerk "betrokkenheid" (R^2 is .09). Per score op de observatiecategorie is er sprake van een zeer substantiële spreiding in chronologische leeftijd en een fiks aantal *outliers*, i.e., een sterke afwijking tussen de voorspelde en geobserveerde chronologische leeftijd.

Ter illustratie is in Figuur 2.2 het verband tussen de scores op de categorie kleine motoriek en chronologische leeftijd weergegeven met behulp van een strooidiagram. Weliswaar is ook hier sprake van een substantieel aantal *outliers*, maar de samenhang is bijzonder sterk (meer dan 90% gemeenschappelijke variantie).

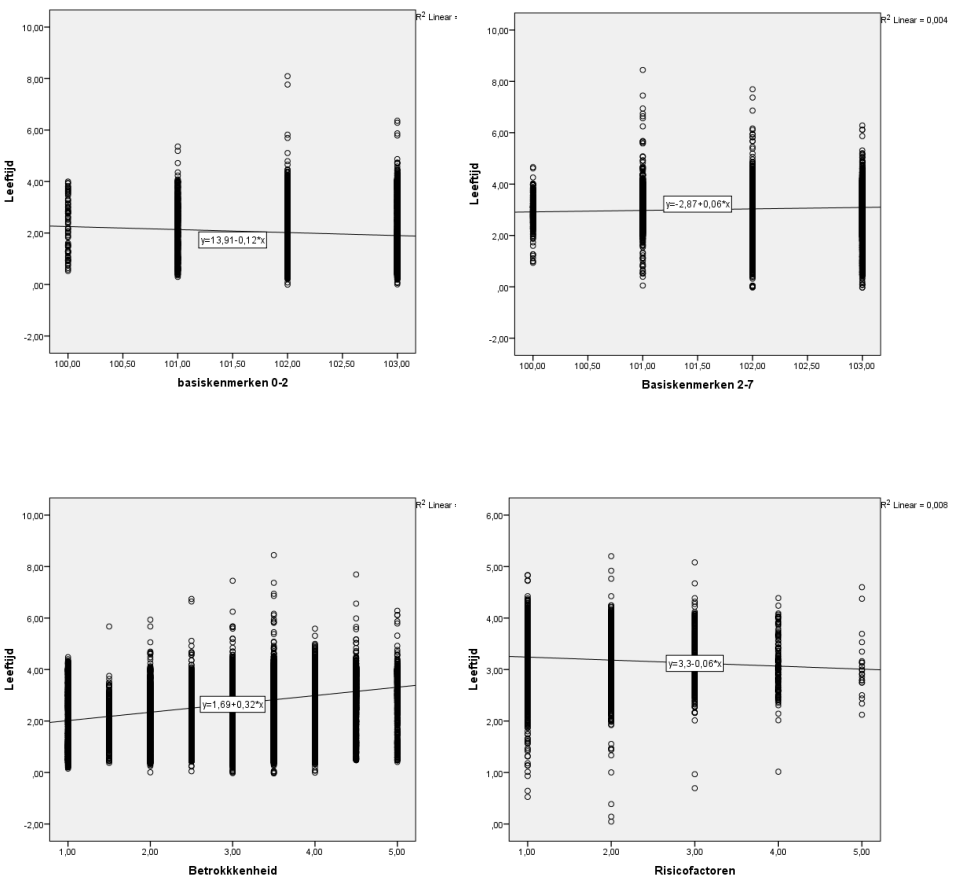

Figuur 2.1 Verband tussen basiskenmerken 0-2 en 2-7, betrokkenheid en risicofactoren met chronologische leeftijd

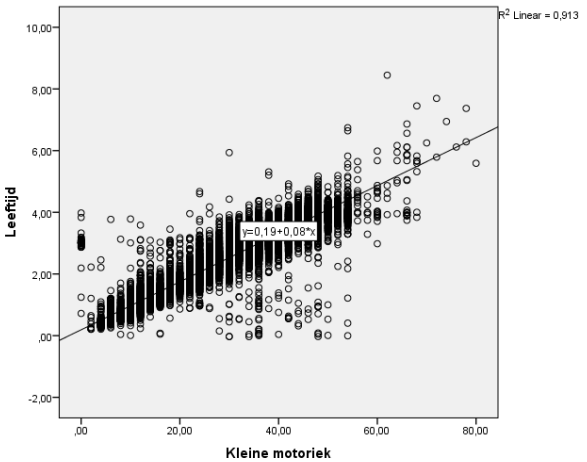

Figuur 2.2 Verband tussen scores op kleine motoriek en chronologische leeftijd

2.4 Groeicurven

Gegeven de correlaties met chronologische leeftijd ligt het voor de hand dat de scores binnen elke observatiecategorie toenemen met het tijdstip waarop de observatie is verricht. Dat is onderzocht met behulp van variantie-analyse van herhaalde metingen (*repeated measures*).
Door de verschillen tussen de scores op achtereenvolgende meetmomenten te vergelijken kan worden nagegaan in hoeverre er sprake is van groei, al dan niet lineair. Ook kan de score op elk meetmoment worden vergeleken met de score op de andere meetmomenten en de verschillen kunnen worden getoetst op statistische significantie.
In Tabel 2.3 is in de eerste kolom voor elke observatiecategorie weergegeven hoeveel meetmomenten er beschikbaar zijn voor een minimum van 200 kinderen. Dit is een arbitrair aantal, maar is een vrij redelijke ondergrens voor betrouwbare uitkomsten bij een analyse van herhaalde metingen. In de tweede kolom is het aantal kinderen weergegeven waarvan scores bekend zijn op dat aantal metingen.

Omdat de scores in het databestand niet altijd oplopend geordend zijn naar meetmoment, zijn kinderen waarvoor de volgorde van de metingen niet in chronologische volgorde staan, niet meegenomen in de analyses. Omdat het om een relatief klein aantal kinderen gaat, bespaart dit de moeite van het sorteren van de data per kind. Het effectief aantal bij de analyses betrokken kinderen staat in de vierde kolom.
In bijlage 2 staan de gemiddelde scores op het aantal betreffende meetmomenten per observatiecategorie. Bij elke categorie is er sprake van een vrij duidelijke toename van de gemiddelde score per meetmoment, met uitzondering van de categorie "risicofactoren", waar de gemiddelde score van het derde meetmoment lager is dan de gemiddelde score van het tweede meetmoment.

Tabel 2.3 Aantal beschikbare meetmomenten en N per observatiecategorie

Naam kenmerk	Aantal meetmomenten	N_{mm}	N_{eff}
Basiskenmerken 0-2	4	375	342
Basiskenmerken 2-7	5	245	227
Betrokkenheid	6	267	228
Cognitieve Ontwikkeling	6	300	254
Gecijferdheid	5	614	529
Geletterdheid	5	595	508
Grote motoriek	6	308	261
Kleine motoriek	6	301	252
Lichamelijke oriëntatie	3	322	303
Omgaan met anderen	6	313	264
Omgaan met jezelf	6	320	269
Relatie met volwassenen	3	405	381
Risicofactoren	3	293	287
Spelontwikkeling	5	620	533
Spraak- en taalontwikkeling	6	308	259
Tekenontwikkeling	5	593	513
Visuele waarneming	3	323	303
Zelfredzaamheid	5	635	547

Noot. Nmm: aantal kinderen met aantal waarnemingen in vorige kolom, Neff: aantal kinderen effectief betrokken bij de analyses

In bijlage 3 staan de resultaten van de statistische toetsen van het effect van tijd casu quo meetmoment. Voor bijna alle observatiecategorieën wordt de aanname van sphericiteit (multivariaat normale verdeling) geschonden. Daarom is bij de meeste analyses het aantal vrijheidsgraden voor de significantietoetsing bijgesteld aan de hand van de zogenaamde Greemhouse-Geisser correctie.
We zien dat het effect van tijd bij alle categorieën significant is met zeer substantiële effectgroottes. Hierbij moet wel aangetekend worden dat de effectgrootte η_p^2 (partiële eta kwadraat) in sommige gevallen *biased* is. Field kiest bijvoorbeeld voor de alternatieve effectgrootte Ω^2 (Field, 2009). Alleen bij de basiskenmerken 0-2 en 2-7, betrokkenheid en risicofactoren zijn de effectgroottes bescheiden. Dit zijn kenmerken die niet gescoord worden als leeftijd in maanden, maar met behulp van vierpuntsschalen, een negenpuntsschaal en een vijfpuntsschaal, respectievelijk.

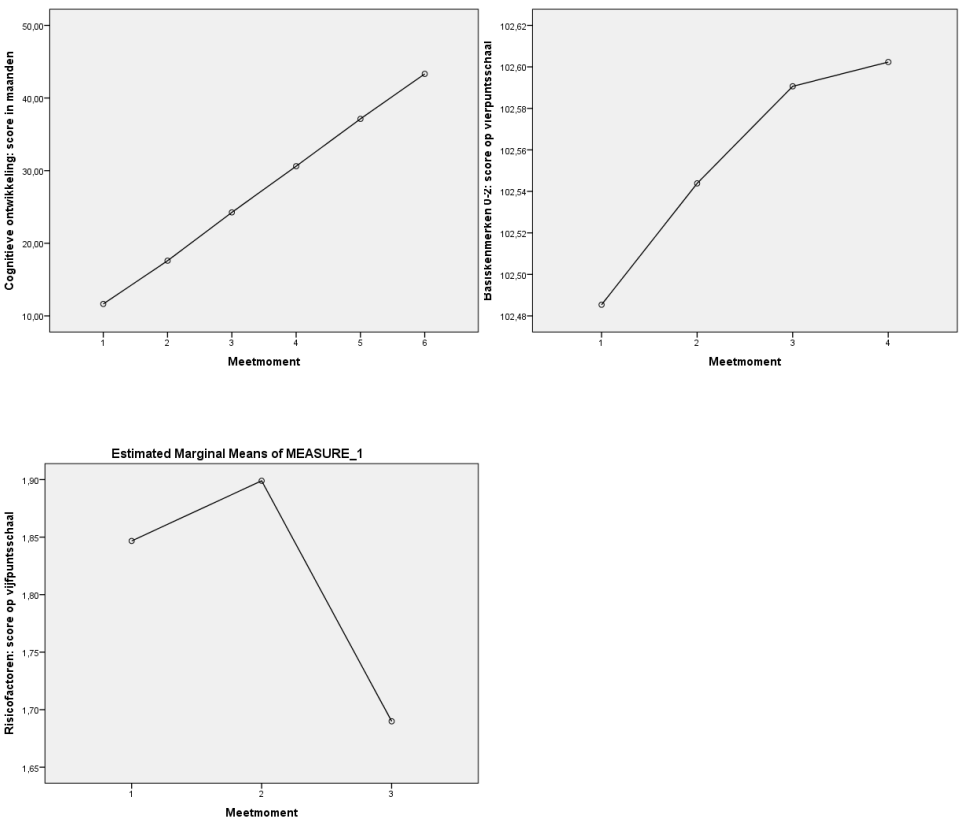

Figuur 2.3 Gemiddelde scores op verschillende meetmomenten

In Figuur 2.3 zijn ter illustratie de groeicurven voor de categorieën cognitieve ontwikkeling, basiskenmerken 0-2 en risicofactoren weergegeven. De groei in cognitieve ontwikkeling verloopt vrijwel lineair. Hier zijn alle paarsgewijze verschillen tussen de gemiddelde scores op elk meetmoment significant. Er is dus ook tussen elk paar opeenvolgende meetmomenten sprake van een significante groei.

Bij de basiskenmerken 0-2 zien we een afvlakkende groei.
Hier verschillen alleen de gemiddelden tussen meetmomenten 1 en 3 en meetmomenten 1 en 4 significant. Tussen meetmomenten 1 en 2, 2 en 3 en 3 en 4 is er dus sprake van een verwaarloosbare groei.
Bij risicofactoren verschillen alleen meetmomenten 3, en 1 en 2 significant. Tussen meetmomenten 1 en 2 is er dus sprake van een verwaarloosbare stijging, en tussen de twee eerste meetmomenten en het derde meetmoment vindt er een significante afname plaats. Omdat het om risicofactoren gaat, is er blijkbaar sprake van een afname van de gesignaleerde problematiek, wellicht als gevolg van een interventie.

In bijlage 4 staat een overzicht van de paarsgewijze verschillen tussen de gemiddelde scores op de meetmomenten voor alle observatiecategorieën. Bij het toetsen van de verschillen is gebruik gemaakt van Bonferroni-correctie ten einde kanskapitalisatie te vermijden.
Bijna alle paarsgewijze verschillen zijn significant, met uitzondering van een verschil bij betrokkenheid en de verschillen bij basiskenmerken 0-2 en 2-7 en risicofactoren. Er is dus bij bijna alle observatiecategorieën sprake van continue groei.

2.5 Conclusie

Er is gekeken naar de betrouwbaarheid, de relatie met chronologische leeftijd en groeicurven. Hoewel het databestand tamelijk ongestructureerd is (de aantallen observaties per kind variëren zeer sterk), konden toch op redelijke wijze enkele analyses worden uitgevoerd.

De betrouwbaarheid is bepaald als de test – hertest correlatie tussen de eerste twee observaties binnen elke categorie, voor zover die beschikbaar zijn. Sommige kinderen zijn immers maar een keer geobserveerd. Voor de categorieën die worden gescoord als het aantal maanden ontwikkeling waren de betrouwbaarheden substantieel en tot tevredenheid stemmend, i.e., allen hoger dan .85. Voor vier categorieën wordt een andere schaal gehanteerd, twee vierpuntsschalen (basiskenmerken 0-2 en 2-7), een negenpuntsschaal (betrokkenheid) en een vijfpuntsschaal (risicofactoren). De betrouwbaarheid van deze schalen laat te wensen over. Gebruik van de associatiemaat γ in plaats van de productmoment correlatie levert wel een iets rooskleuriger beeld op.

De correlaties tussen de scores op de verschillende categorieën en chronologische leeftijd laten een overeenkomstig beeld zien. Voor de categorieën die gescoord worden met behulp van een ontwikkelingsfase in maanden, werden zeer sterke correlaties gevonden, hoger dan .89. Voor de overige vier categorieën waren de correlaties met chronologische leeftijd zeer laag en soms zelfs licht negatief.
Ofschoon deze sterke samenhangen kunnen worden opgevat als een ondersteuning van de validiteit van het observatieinstrument, kan het verband ook minstens gedeeltelijk kunstmatig zijn. Het blijkt namelijk dat de pedagogisch medewerkers die de observaties uitvoeren, geneigd zijn om de chronologische leeftijd van de

kinderen als een anker te hanteren bij het scoren. Alleen bij een opvallende geconstateerde discrepantie vullen zij een score in die afwijkt van de chronologische leeftijd.

Ten slotte is gekeken naar de groeicurven binnen de verschillende categorieën. Het aantal meetmomenten dat bij deze analyses werd betrokken, verschilt per categorie, omdat alleen herhaalde observaties waar meer dan 200 kinderen bij zijn betrokken, in de analyses werden meegenomen. Ten eerste blijkt groei bij alle categorieën significant. Meestal is er voor het grootste deel sprake van lineaire groei, behalve bij risicofactoren. Binnen deze categorie (drie meetmomenten) zien we een afname tussen de laatste twee meetmomenten, indicatief voor minder problematiek. Ten tweede zijn bij bijna alle categorieën de paarsgewijze verschillen tussen de opeenvolgende meetmomenten significant, en dus ook de overige paarsgewijze verschillen. Dit wijst op continue groei. Daarbij moet wel opnieuw aangetekend worden dat deze geobserveerde groei gecontamineerd kan zijn met de partijdige neiging van de observatoren om scores toe te kennen, die in overeenstemming zijn met de chronologische leeftijd van de kinderen.

Er kan worden gesteld dat de analyses resultaten hebben opgeleverd die de bruikbaarheid van het observatieinstrument ondersteunen. Koppeling met achtergrondgegevens lijkt echter problematisch, omdat de identificatiecodes van de kinderen niet voorkomen in andere bestanden met dergelijke gegevens.
Ook aanvullende dataverzameling lost dit probleem niet op.

3 Resultaten validiteitscheck

3.1 Algemeen

Ten behoeve van de validiteitscheck zijn interviews gehouden met zes pedagogisch medewerkers en drie pedagogisch coaches van vijf kinderopvangorganisaties gevestigd in Amsterdam en Leiden[2]. Eén van de coaches heeft zelf vier pm'ers gesproken over de wijze waarop KIJK! wordt gebruikt. Deze informatie is ingebracht in het interview met deze coach.
De geïnterviewde pm'ers zijn vooral werkzaam in peutergroepen, met een substantieel aandeel kinderen die de doelgroepen vormen van het Onderwijsachterstandenbeleid. Dat zijn kinderen van laagopgeleide ouders, met en zonder een migratieachtergrond.
De respondenten waarmee gesproken is, werken tussen de twee en 30 jaar in de kinderopvang. De pm'ers werken al geruime tijd met KIJK!, variërend van bijna één jaar tot zes jaar. De pedagogisch coaches geven aan dat er al verschillende jaren in hun organisatie gewerkt wordt met KIJK! en dat zij het instrument goed kennen. Door hun functie hebben ze zicht op het gebruik van KIJK! op de locaties waar ze werken.
Met het oog op de bevraging is een interviewleidraad ontwikkeld met vragen over de volgende onderwerpen: training, afspraken over welke medewerkers KIJK! gebruiken, hoe KIJK! gebruikt

2 Deze gemeenten doen mee aan het onderzoek naar Innovatiecentra vve.

wordt, wijze van observeren, wijze van registreren, opbrengsten en randvoorwaarden voor het gebruik van KIJK!.

3.2 Handleiding KIJK!

Voor dit onderzoek is vooral van belang in hoeverre pm'ers zich houden aan de richtlijnen voor het observeren en registreren, zoals voorgeschreven door de ontwikkelaars van KIJK!. In de handleiding (Van den Bosch e.a., 2012) staat hierover het volgende (samengevat en deels geciteerd):

Ten aanzien van het observeren:
U observeert gedurende de hele dag. Vanaf het moment dat kinderen binnenkomen, kunt u situaties waarnemen die belangrijk zijn om te herkennen en vast te houden. Op het moment dat u, al dan niet gepland, met kinderen speelt/werkt, observeert u kinderen. Situaties die u waarneemt, noteert u zo feitelijk mogelijk.

Ten aanzien van het verwerken:
Met behulp van de webbased-versie van KIJK! 0-4 jaar kunt u uw observatiegegevens digitaal verwerken en opslaan. Indien u ervoor kiest om op papier te registreren, dan doet u dat handmatig in het 'Volgboekje'. Met deze papieren verwerking heeft u minder mogelijkheden voor verwerking dan bij het werken met de webbased-applicatie van KIJK!. Een digitale verwerking werkt sneller en preciezer. Na het verwerken van uw observaties tot een registratie, kunt u voor ieder kind een rapportage inzien of printen, die snel inzicht geeft in de totale ontwikkeling van het kind.

Ten aanzien van de frequentie van registreren:
Wij adviseren om twee keer per jaar voor alle kinderen de ontwikkeling te registreren. Door meer registratiemomenten met

elkaar te vergelijken, krijgt u zicht op het ontwikkelingsverloop en het effect van uw aanpak. U volgt het kind in zijn ontwikkeling en maakt zichtbaar of hij daarbij voldoende vorderingen boekt.
Bij de keuze van het registratiemoment zijn er twee opties:
1. U plant dit vooraf per kind in en zorgt dat er tussen de registratiemomenten een periode zit van vier tot vijf maanden. U doet dit om voor dat kind de juiste aanpak te kunnen kiezen.
2. De tweede mogelijkheid is dat u op gezette tijden, een of twee keer per jaar, alle kinderen uit een groep in een betrekkelijk korte periode in kaart brengt. Deze optie heeft als voordeel dat het groepsrapport een actueel beeld geeft van alle kinderen.
Geadviseerd wordt om bij elk registratiemoment eerst een beoordeling te geven van de basiskenmerken, de betrokkenheid en de risicofactoren en vervolgens de ontwikkelingsleeftijd op de verschillende ontwikkelingslijnen te bepalen.

Ten aanzien van het invullen van de ontwikkelingsleeftijd:
De ontwikkelingslijnen zijn opgedeeld in fasen van een half jaar. Bij elke fase staat een omschrijving en concrete voorbeelden van de ontwikkeling[3]. Een voorbeeld van een mijlpaal met bij de ontwikkelingsleeftijd bijbehorende gedragingen is:

Spelontwikkeling 3.6 jaar:
Speelt eenvoudige gezelschapsspelletjes onder leiding van een volwassene;
Doet korte tijd mee met groepsactiviteiten: kringspel, liedjes;

3 Deze omschrijvingen zijn, volgens de handleiding ‘gebaseerd op grondige literatuurstudie, de dagelijkse praktijk van pedagogisch medewerkers op een groot aantal kindcentra en deels op genormeerde onderzoeksinstrumenten. Ze geven een soort gemiddelde per leeftijdsfase en zijn een afspiegeling van de normale of gangbare ontwikkeling’. Dit wordt de ontwikkelingsleeftijd genoemd. Naast de ontwikkelingsleeftijd is er de ‘echte’ leeftijd van een kind; de chronologische of kalenderleeftijd genoemd (Van den Bosch, 2012, p. 53-54).

Eenvoudig rollenspel waarbij het kind eenvoudige rollen aan kan nemen, soms meer tegelijk; Eenvoudig constructiespel: willekeurig, bouwen, creëren; Patronen maken.

Elke ontwikkelingslijn is opgedeeld in mijlpalen met een periode van zes maanden tussen twee opvolgende mijlpalen. Deze fases van zes maanden zijn opgedeeld in drie delen of blokjes.
De inschatting van de ontwikkelingsleeftijd kan zichtbaar worden gemaakt door het 'juiste' aantal blokjes in de ontwikkelingslijn in te kleuren, of, in de digitale applicatie, een pijltje te plaatsen.
De instructie hierbij is als volgt: wanneer de ontwikkeling binnen een fase nog maar net of gedeeltelijk zichtbaar is, wordt het pijltje bij het eerste blokje geplaatst (of bij handmatig invullen: wordt het eerste blokje ingekleurd). Is er sprake van een redelijke, maar nog niet geheel voltooide ontwikkeling, dan wordt het pijltje bij het tweede blokje geplaatst (twee blokjes gekleurd). Is de betreffende ontwikkelingsfase wel volledig afgerond, dan wordt het pijltje bij het laatste blokje geplaatst (worden alle drie de blokjes ingekleurd). In de digitale versie kleurt de computer de ontwikkelingslijn in waar het pijltje is geplaatst. Als alle (gewenste) ontwikkelingslijnen zijn ingevuld, dan is er in de digitale variant de optie om individuele rapporten of groepsoverzichten te maken.

Belangrijk bij het toekennen van de scores is het onderscheid tussen de chronologische of kalenderleeftijd en de ontwikkelingsleeftijd. In de digitale applicatie is de kalenderleeftijd van een kind zichtbaar gemaakt door een pijltje. De digitale applicatie markeert deze automatisch, op basis van de (eerder ingevulde) geboortedatum. Bij de registratie vult de pm'er de ontwikkelingsleeftijd in, op grond van de observatiegegevens. De kalenderleeftijd vormt hierbij een houvast, maar het is uiteraard de bedoeling dat een pm'er een score toekent op basis van wat een kind daadwerkelijk kan of heeft laten zien.

De instructie hierbij is dat het kind het gedrag meerdere keren en in verschillende situaties heeft laten zien.

De handleiding bevat, naast instructie voor het invullen ook veel informatie over de kinderlijke ontwikkeling en is daarmee een belangrijke informatiebron bij het observeren en invullen. Aan het gebruik van KIJK! gaat een training vooraf (bestaande uit twee à vier trainingsdagen) die wordt afgesloten met een certificaat.

De informatie uit de handleiding is gebruikt als basis voor de interviewleidraad.

3.3 Uitkomsten uit de interviews

3.3. 1 Training en plaats van KIJK! binnen de organisatie

In principe worden bij de gesproken organisaties alle vaste medewerkers geschoold in het gebruik van KIJK!. Voor de nieuwe (vaste) medewerkers worden jaarlijks trainingen gegeven, al komt het ook voor dat een nieuwe medewerker niet (direct, bij binnenkomst in de organisatie) getraind wordt, bijvoorbeeld omdat er op dat moment geen gelegenheid voor is, of omdat de medewerker nog bezig met een andere training (hier werd bijvoorbeeld genoemd: training in het geboden vve-programma). Als er een training wordt gevolgd is dit meestal bij een externe instantie (onderwijsadviesbureau of Bazalt). Eén organisatie biedt zelf KIJK! trainingen aan. Na de training, die wordt afgesloten met een certificaat, worden pm'ers regelmatig door hun collega's (een collega-pm'er, of een functionaris met een begeleidende of adviserende functie, zoals een tutor, een pedagogisch of vve-coach, een zorgconsulent) begeleid in het gebruik van KIJK!. Pm'ers die (nog) geen training hebben gevolgd, ontvangen vaak uitleg van een collega en worden vervolgens meegenomen in de procedure. Dat betekent dat er binnen de instellingen ook pm'ers zijn die de officiële training niet hebben gevolgd, maar wel

observaties uitvoeren. Geen van de geïnterviewde pm'ers heeft een opfristraining gevolgd of vanuit de organisatie aangeboden gekregen.
Voor alle geïnterviewden geldt dat de werkwijze (observeren, registreren) centraal, vanuit de organisatie is vastgelegd. Er worden over het algemeen geen andere observatieinstrumenten gebruikt om de ontwikkeling van de kinderen in kaart te brengen, tenzij er sprake is van een (duidelijk) probleem in de ontwikkeling, en nader (diagnostisch) onderzoek nodig is. In alle organisaties zijn pm'ers verantwoordelijk voor de observaties van een vaste groep kinderen, de zogenoemde mentorkinderen. In principe heeft elk kind dezelfde mentor gedurende de periode dat het in de betreffende groep zit.

3.3.2 Observeren

Aanpak van de observaties
Bij alle organisaties is observeren onderdeel van het dagelijks werk. Hierbij concentreren pm'ers zich in principe op het mentorkind, maar wanneer zij interessante gedragingen bij andere peuters zien, leggen ze deze ook vast. Een andere strategie is het inplannen van een observatiemoment met focus op een bepaalde ontwikkelingslijn. In dat geval wordt de observatie door één van de pm'ers gedaan binnen een specifieke activiteit, voor een groepje kinderen.
Niet alle ontwikkelingslijnen kunnen spontaan geobserveerd worden. Regelmatig worden specifieke activiteiten gecreëerd (binnen spel, in de kring of in een kleine groep) om bepaald gedrag uit te lokken en te kunnen observeren wat kinderen doen en kunnen. Dat lukt bij de ene categorie beter dan bij de andere. Vooral motorische vaardigheden (bijvoorbeeld knippen, op één been staan) kunnen gemakkelijk worden uitgelokt. Als inspiratie bij het creëren van observatiesituaties wordt ook het boek 'KIJK, kies, doe' (Van den Bosch e.a.) gebruikt.

Sommige organisaties volgen een jaaragenda met thema's waarin de ontwikkelingslijnen van KIJK! verwerkt zijn, waardoor ze als het ware automatisch aan de orde komen. Observaties worden hierop afgestemd. Ook wordt er wel gewerkt met groepsplannen waarin KIJK! is geïncorporeerd.

Pm'ers kunnen ervoor kiezen om de observaties op papier te noteren en vervolgens te verwerken in de webbased-versie van KIJK! 0-4 jaar, of direct digitaal te verwerken via de speciale app op een tablet, mobiel of computer.
In de praktijk worden er verschillende werkwijzen gevolgd.
Zo zijn er locaties waar de observaties in een schrift of notitieblokje worden opgeschreven en later online overgenomen. Papier is direct beschikbaar en niet elke pm'er kan goed met een tablet of een computer overweg. Anderen gebruiken de app op een tablet om meteen observaties in op te slaan, omdat dat scheelt in verwerkingstijd. Daarnaast verschilt het hoe vaak de observaties opgeschreven worden, sommigen doen dat steeds tussendoor, andere nemen daar een moment per dag voor. En weer anderen doen dat niet dagelijks.
Bij de keuze voor een bepaalde systematiek worden afwegingen gemaakt. Zo werken sommige organisaties principieel niet met tablets op de groep en kiezen daarom voor notities maken op papier. Twee organisaties hebben een eigen systeem ontwikkeld met een werkwijze voor het verzamelen en verwerken van de observatiedata. Eén van hen heeft een eigen observatieformulier ontwikkeld met de mijlpalen en de gedragskenmerken, dat houvast moet bieden bij de observatienotities. De papieren gaan in een map en worden 'achter slot en grendel' opgeborgen in verband met de privacy. Op deze manier is direct per kind zichtbaar welke observatiegegevens al verzameld zijn en welke nog moeten worden ingepland. De andere organisatie heeft op een overzicht van de ontwikkelingslijnen op de binnenkant van een kastdeur gehangen, met daarbij de aandachtspunten waar op gelet moet

worden. Vervolgens worden de observaties van de kinderen met post-its onder de ontwikkelingslijn geplakt en later in de app overgenomen. Tijdens de training is pm'ers geleerd om zo objectief mogelijk te observeren en subjectief oordeel uit te sluiten. Het is van belang dat situaties die men waarneemt, zo feitelijk mogelijk worden genoteerd. Geïnterviewden lijken zich hier bewust van te zijn. Zo geeft één van de pm'ers het volgende voorbeeld: "niet opschrijven: 'hij is blij', maar: 'hij heeft een lach op zijn gezicht'".

Ontwikkelingslijnen
KIJK! voor kinderen van twee tot vier jaar bestaat, naast de zogenoemde basiskenmerken (welbevinden en betrokkenheid) en de risicofactoren, uit 11 ontwikkelingslijnen op vier domeinen: het domein sociaal-emotionele ontwikkeling (omgaan met zichzelf, omgaan met anderen, zelfredzaamheid, spelontwikkeling), domein taal (spraak- en taalontwikkeling, ontluikende geletterdheid), domein rekenen (cognitieve ontwikkeling, ontluikende gecijferdheid), en het domein motoriek (grote motoriek, kleine motoriek, tekenontwikkeling). Uit de interviews blijkt dat vaak alleen bij kinderen met een zorgvraag alle ontwikkelingslijnen worden geobserveerd. Voor de andere kinderen zijn de observaties beperkt tot zeven á acht lijnen (meestal: omgaan met zichzelf, omgaan met anderen, spraak-taal-ontwikkeling, kleine en grote motoriek, cognitieve ontwikkeling en betrokkenheid). Bij kinderen die net op de speelzaal zijn, wordt over het algemeen gestart met 'welbevinden en betrokkenheid'. Opvallend is dat deze categorieën soms vaker worden geobserveerd dan de andere lijnen, terwijl deze bij andere organisaties alleen in het begin intensief worden geobserveerd. Risicofactoren worden niet overal in de observaties meegenomen, omdat die elders worden genoteerd, bijvoorbeeld in een zorgprofiel.

Daar waar niet alle ontwikkelingslijnen worden geobserveerd, worden wel delen bij andere lijnen meegenomen. Zo kan een deel van de ontluikende geletterdheid en gecijferdheid ook geregistreerd worden onder spraak en taal ontwikkeling. Wanneer iets expliciet in positieve of negatieve zin opvalt bij een ontwikkelingslijn die normaal niet geregistreerd wordt, kan dat wel aangevinkt worden en wordt er een notitie bijgeschreven (bijvoorbeeld met het oog op overdracht van gegevens naar de basisschool). Een voorbeeld van opvallende gedragingen in positieve zin zijn: een kind dat op driejarige leeftijd al een kopvoeter kan tekenen of de eigen naam schrijven.

Over het algemeen wordt er per ontwikkelingslijn drie keer geobserveerd in de periode voorafgaand aan de registratie.
In één organisatie baseert men de registratie standaard op twee observaties, omdat drie niet haalbaar is gebleken. Vaak worden er vlak vóór de registratie intensievere observatiemomenten ingepland, om op het moment van registratie over voldoende actuele informatie over de ontwikkeling van de kinderen te beschikken. Om overzicht te houden wordt, bijvoorbeeld op een aparte lijst, per kind bijgehouden hoe vaak een observatie van een bepaalde ontwikkelingslijn is uitgevoerd.

3.3.3 Registreren

De ontwikkelaars adviseren om twee keer per jaar voor alle kinderen de ontwikkeling te registreren. Zo is het mogelijk om de ontwikkeling van elk kind te volgen en zichtbaar te maken of het voldoende vorderingen boekt. Er zijn twee opties: 1) op gezette tijden alle kinderen uit een groep in een betrekkelijk korte periode in kaart brengen, of 2) per kind vaste periodes kiezen, bijvoorbeeld met een tussenpoos van vier tot vijf maanden tussen elke registratie. De eerste optie heeft als voordeel dat het groepsrapport een actueel beeld geeft van alle kinderen.
Een voordeel van de tweede optie is dat niet alle registraties

samenvallen en de werkdruk van het registreren over het jaar verspreid wordt. Dat vraagt uiteraard dat goed wordt bijgehouden wanneer voor welk kind geregistreerd moet worden.
Uit de interviews blijkt dat de meesten kiezen voor vaste registratieperiodes van alle kinderen (optie 1). Een minderheid kiest voor optie 2.

Het invullen van de ontwikkelingsleeftijd
In principe richten de pm'ers hun observaties zo in, dat ze zoveel mogelijk de gedragingen die bij de mijlpalen worden genoemd, ook daadwerkelijk hebben gezien. In de handleiding wordt aanbevolen dat men het gedrag meerdere keren en in verschillende situaties heeft gezien. Dat lukt echter niet in de praktijk. Om hun informatie over een kind aan te vullen, raadplegen sommigen tijdens het registreren een collega met de vraag of deze een bepaalde gedraging al bij het kind heeft waargenomen. Bij het registreren worden de (op papier of digitaal) genoteerde observaties teruggekeken. In sommige organisaties ondersteunt een tutor of coach bij de registratie. Observaties worden vaak uitgevoerd per ontwikkelingslijn, maar de registraties voert men meestal per kind uit.
Voor het bepalen van de score is de chronologische leeftijd vaak een startpunt. Deze geeft richting en biedt houvast bij waar een kind zich moet bevinden. Vervolgens bekijkt men de informatie bij de mijlpalen (in de digitale versie wordt deze zichtbaar via een uitklapschermpje door het aanklikken van een informatie-icoontje). Men checkt of de observatiegegevens inderdaad passen bij het gedrag dat bij de mijlpaal beschreven staat. Een pm'er verwoordt aldus hoe ze hierbij te werk gaat: *"Als je kijkt bij de uitroeptekentjes, dan zie je 'dit en dit moet het kunnen per leeftijd'. Doet het kind dat, dat kan je bekijken in je observaties. Zo niet dan ga je terug naar de vorige mijlpaal. Zo ja dan ga je verder kijken in de leeftijd, want sommige kinderen lopen voor."*

Zoals ook uit dit voorbeeld blijkt komt het regelmatig voor dat het gedrag van een kind net niet meer bij de ene en nog niet bij de andere mijlpaal hoort, maar ergens tussenin. Dan moet dus bepaald worden bij welk blokje het pijltje moet komen te staan. Uit de voorbeelden van de pm'ers over hoe ze te werk gaan leiden we af dat de instructie in de handleiding op dit punt niet altijd even nauwkeurig gevolgd wordt.
Dat betreft vooral de keuze tussen de eerste twee blokje in een ontwikkelingsfase. Men lijkt vooral het onderscheid tussen het eerste blokje ('ontwikkeling is nog maar net of gedeeltelijk zichtbaar') en het tweede blokje (een redelijke, maar nog niet voltooide ontwikkeling') niet goed helder te hebben, of op te volgen. Het volgende voorbeeld illustreert dit:
"Dan staat er bij het i'tje wat het moet kunnen en het kind kan dat al. Dan ga je een i'tje verder. Nou dat kan het kind dan nog niet allemaal, maar wel al een paar dan scoor ik hem tussen die twee leeftijden."
Toch moet bepaald worden welk blokje het beste past, hoe wordt dat bepaald? "*Dat is een beetje of het al veel meer van de volgende leeftijd kan of nog niet. Of je denkt 'je kan het wel, maar het is soms nog niet helemaal ok'. Dan doe je er weer eentje terug. Dat is een beetje je eigen idee.*" Of een ander voorbeeld: als er onder een zo'n i'tje vijf gedragingen staan en een kind kan er drie, wat doe je dan? "*Dan daar [op die mijlpaal] of iets minder."*
Soms heeft men niet alle informatie compleet om te kunnen bepalen of een gedraging voorkomt. Het komt voor dat men het dan maar zelf invult: "*Je kent het kind goed genoeg dan kan je wel inschatten van... misschien heb je niet alles geobserveerd, maar weet je wel van dat kan hij ook wel of dat zie ik hem wel doen."*
Sommige pm'ers voelen zich onzeker over het toekennen van de score: "*Ik vind het heel moeilijk omdat peuters zich grillig ontwikkelen. Ik voel me vaak onzeker, omdat ik weet: volgende week kan ie het misschien wel."* Bij twijfel lossen pm'ers het soms op door een aantekening te plaatsen bij hun keuze als het gedrag niet helemaal past bij de omschrijving: *"Meestal klik ik dan maar aan*

wat bij de biologische leeftijd hoort en zet er opmerkingen bij”. Of: “*Ik kies voor het verdere ontwikkelingsdoel, en maak een aantekening erbij dat bijvoorbeeld* [één onderdeel] *de zindelijkheid nog een punt is wat niet behaald is*.” En: *“Ik zet er liever een aantekening bij, zodat ik de volgende keer kan zien: OK, hij kon het nog niet allemaal.”*

We hebben de pm’ers gevraagd of men zich bij het toekennen van een score wel eens laten leiden door andere overwegingen dan de gemaakte observatienoties. Dat blijkt inderdaad een enkele keer het geval. Eén pm’er gaf aan te willen voorkomen dat een kind een rood vakje krijgt op het groepsoverzicht, terwijl ze dat niet bij het kind vindt passen. Hier houdt ze rekening mee bij de registratie. Een andere pm’er laat zich beïnvloeden door het feit dat ouders de overzichten onder ogen krijgen[4]. Om vragen van ouders voor te zijn, scoort ze het liefst ‘in de veilige zone’, een score die past bij of in ieder geval niet teveel afwijkt van de kalenderleeftijd: *“want dan heb je wat uit te leggen”.*
Anderen zeggen juist het geen probleem te vinden om ‘tegenvallende’ scores met de ouders te bespreken: *“Vaak heb je de ouders al voorbereid, als het echt problematisch is. Als je contact met ouders goed is, hoeft dit geen probleem te zijn.”* En: “*Je noteert wat je ziet en je bespreekt wat je hebt gezien, ook met de ouders.”* Volgens één van de organisaties kun je dit probleem van sociaal wenselijk registreren te ondervangen door pm’ers vrij te laten of ze het hele rapport aan de ouder willen tonen: “*We hebben nu de afspraak dat mensen in een oudergesprek niet het hele rapport erbij halen maar er zelf uit halen wat wil ik hier nu over kwijt en hierdoor zullen ze hopelijk ’‘waarheidsgetrouw’ registeren.”*
Pm’ers ervaren geen druk vanuit de organisatie om afwijkend van de observaties te registreren *“De boodschap is: noteer wat je ziet en*

4 Een optie binnen KIJK! is een ouderformulier, met informatie over de ontwikkeling van het eigen kind.

doe het precies. Het is ook belangrijk dat de informatie realistisch is, onder andere voor de overdracht naar de basisschool."
Op basis van de gesprekken met de pm'ers vermoeden we dat de scores tussen pm'ers binnen een groep niet erg uiteen zullen lopen, aangezien ze in het beoordelingsproces veel samenwerken en resultaten samen bespreken. Wel valt een geïnterviewde pm'er op dat er op haar locatie verschillen zijn tussen collega's in hoe ze een kind inschatten, met name op ontwikkelingslijnen die minder duidelijk zichtbaar zijn, of die meer kennis over kinderlijke ontwikkeling vragen, zoals spelontwikkeling of andere onderdelen van de sociaal-emotionele ontwikkeling. Hier zou professionalisering nodig zijn, door gerichte coaching of in de vorm van een opfristraining.

Ten slotte werden de volgende randvoorwaarden en knelpunten genoemd:

- Voldoende tijd is essentieel om observaties en registraties uit te voeren en dit goed en zorgvuldig te kunnen doen. Deze voorwaarde is in de meeste instellingen in voldoende mate vervuld.
- Apparatuur (tablets, computer) en goed werkende ict zijn onmisbaar. Ook op dit terrein zijn de randvoorwaarden vervuld. Wel blijkt niet iedere pm'er even vaardig in het gebruik van de apparatuur.
- Enkelen missen professionaliseringsmomenten (bijvoorbeeld door de eigen coach), of een training, om hun kennis over KIJK! op te frissen.

Verder worden enkele praktische zaken genoemd ten aanzien van het webbased syteem, die een nauwkeurige registratie in de weg kunnen zitten:

- Observaties zijn niet terug te zien in het rapport en zijn niet terug te zien zodra je geregistreerd hebt.

- Gemist wordt een overzicht van de observaties per ontwikkellijn per kind, die te printen zijn.

3.4 Conclusie

Uitvoering en randvoorwaarden
Al met al hebben we uit de gesprekken de indruk dat pm'ers moeite doen om zorgvuldig te observeren en te registreren. Het observeren met KIJK! is verankerd in de organisaties en wordt planmatig ingezet om de ontwikkeling van kinderen op de peutergroepen in beeld te brengen en te kunnen volgen. Pm'ers zijn over het algemeen getraind (al is dat soms niet officieel via een externe organisatie), de observaties vormen een onderdeel van de dagelijkse praktijk, zijn opgenomen in de jaarplanning van de kinderopvangorganisaties en er zijn taakuren voor beschikbaar gesteld. Ook op het niveau van de groepen wordt planmatig met KIJK! gewerkt: observaties worden opgenomen in de planning en pm'ers voeren observaties uit bij een vast groepje kinderen (mentorkinderen). Randvoorwaarden, zoals de benodigde ict-voorzieningen en coaching, zijn over het algemeen aanwezig. Wel zijn er verschillen tussen locaties en tussen organisaties, zowel in hoe vaak er per ontwikkelingslijn wordt geobserveerd, als in planning van de observaties, het noteren van de observaties en de manier van vastleggen.

Alle kinderen, alle ontwikkelingslijnen?
Op bepaalde punten houdt men zich aan de richtlijnen in de handleiding, op andere punten wijkt men hiervan af. Zo worden wel overal alle kinderen geobserveerd, maar niet alle categorieën of ontwikkelingslijnen. Verschillende instellingen kiezen ervoor om alleen voor zorgkinderen alle categorieën te observeren en zich voor de overige kinderen te beperken tot een deel. Risicofactoren worden vaak niet in KIJK! geregistreerd en de basisgegevens worden soms wel en soms niet meegenomen in de

observaties. Voor onderzoek naar KIJK! betekent dit dat er niet over alle ontwikkelingslijnen informatie in de database zit en dat er voor zorgkinderen soms meer informatie beschikbaar is dan voor andere kinderen.

Registraties betrouwbaar?
Een probleem voor het gebruik van de KIJK! data in wetenschappelijk onderzoek zit hem in de variatie tussen en binnen locaties in het gebruik van KIJK! en in de subjectiviteit en mogelijk toch onzorgvuldigheid die komt kijken bij het bepalen van de scores tijdens de registratie. Wat dit laatste betreft, als het gaat om het toekennen van de scores zien we dat de keuze voor een score niet altijd goed wordt, of kan worden onderbouwd. Subjectiviteit kan ook optreden doordat men zich soms laat leiden door andere motieven, zoals het ouderformulier en het oudergesprek, om een bepaalde keuze te maken. Pm'ers vullen om deze reden scores in die dichter bij de chronologische leeftijd van het kind liggen. Meestal weet men in zo'n geval wel wat een kind beter of minder goed kan, in de eigen observaties staat dit ook omschreven en ze kunnen naar eigen zeggen hun aanbod op de groep wel dusdanig vormgeven dat het kind op deze sterke en zwakke punten gepast aanbod krijgt. Maar in de registratie, en dus de uiteindelijke scores die voor (wetenschappelijk) onderzoek gebruikt kunnen worden, staan in zo'n geval niet de correcte mijlpalen vermeld. Dat is een probleem voor gebruik van de data voor andere doeleinden dan het eigen gebruik binnen de organisatie.

4 Slotopmerking

Het observatieinstrument KIJK! wordt in kindercentra en kleutergroepen van basisscholen breed ingezet om de ontwikkeling van jonge kinderen in kaart te brengen.
In dit onderzoek is geprobeerd om een indicatie te krijgen over de betrouwbaarheid en validiteit van de KIJK! data voor gebruik in wetenschappelijk onderzoek. Deze vraag deed zich voor naar aanleiding van het onderzoek Innovatiecentra vve, dat gericht is op het vaststellen van de effectiviteit van innovatieve maatregelen in de voorschoolse periode. Effectiviteit wordt op meerdere niveaus bepaald. Het zou wenselijk zijn om in het project ook kenmerken of variabelen op het niveau van het functioneren van individuele kinderen mee te nemen. Omdat het in de praktijk moeilijk is om ontwikkelingsgegevens op kindniveau te verzamelen, zou het gebruik van bestaande gegevens uitkomst kunnen bieden.
Behalve dat de observatiedata aan wetenschappelijke eisen van betrouwbaarheid en validiteit moeten voldoen, moet het praktisch mogelijk zijn om deze gegevens voor onderzoek te ontsluiten.

Bruikbaarheid voor verder onderzoek
Een voorwaarde voor de bruikbaarheid van de gegevens in KIJK! voor onderzoek is de mogelijkheid tot koppeling aan externe data, i.e., data uit andere bronnen. Hierover hebben we met Bazalt overleg gevoerd in het kader van het verkennen van de haalbaarheid van een validiteitsonderzoek.

Voor een dergelijk onderzoek is het nodig om de samenhang tussen scores uit KIJK! en een ander instrument met een soortgelijke meetpretentie te bepalen. Bijvoorbeeld de scores op de categorie gecijferdheid en een rekentoets voor peuters. Hoewel sommige instellingen die KIJK! gebruiken ook over de resultaten op een dergelijke rekentoets beschikken, blijkt koppeling van deze gegevens op individueel niveau problematisch, zo niet onmogelijk. We hebben van het softwarebureau dat de KIJK! data beheert alleen geanonimiseerde gegevens gekregen. Om de privacy te waarborgen zijn de exacte geboortedata van de kinderen daarbij niet gegeven, maar slechts geboortemaand en geboortejaar. Koppeling aan externe gegevens zou alleen kunnen via de identificatiecode van de kinderen, maar deze zijn alleen door het softwarebureau eventueel te herleiden tot individuele kinderen. In het kader van de AVG zou daarvoor bovendien op zijn minst de toestemming van ouders noodzakelijk zijn. De instellingen die KIJK! gebruiken, noch de onderzoekers kunnen deze koppeling tot stand brengen.
Vooralsnog is het dus onduidelijk in hoeverre een koppeling met externe data tot stand kan komen. We hebben als onderzoekers geen inzicht in de inhoud van het totale bestand waarover het softwarebureau beschikt, omdat we slechts een fragment van dit bestand hebben mogen gebruiken voor de analyses. Het is in elk geval duidelijk dat de bruikbaarheid voor verder onderzoek geheel afhankelijk is van samenwerking tussen onderzoekers, uitgeverij Bazalt en het softwarebureau dat de KIJK! data beheert.

Literatuur

Bosch, A. van den, Duvekot-Bimmel. A., & Waas, L. van (2012). Kijk! 0-4 jaar. Observeren, registreren en stimuleren van de ontwikkeling bij jonge kinderen. Rotterdam: Bazalt.

Bosch, A. van den, Frans, O., Heijden, M. van der, Jorissen, A., Stufkens, N., & Windt-van Andel, R. van der (z.j.). Kijk, kies, doe voor 0-4-jarigen. Rotterdam: Bazalt.

Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS (3rd ed.). London: Sage.

Bijlagen

Bijlage 1 Aantallen observaties

	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
1	410	,9	,9
2	774	1,7	2,6
3	420	,9	3,5
4	263	,6	4,1
5	324	,7	4,8
6	432	,9	5,7
7	688	1,5	7,2
8	1250	2,7	9,9
9	452	1,0	10,9
10	412	,9	11,8
11	705	1,5	13,3
12	2372	5,2	18,5
13	8908	19,4	37,9
14	2448	5,3	43,2
15	742	1,6	44,8
16	607	1,3	46,1
17	417	,9	47,0
18	684	1,5	48,5
19	1214	2,6	51,1
20	563	1,2	52,4
21	438	1,0	53,3
22	309	,7	54,0
23	369	,8	54,8
24	849	1,8	56,6
25	1182	2,6	59,2
26	4921	10,7	69,9
27	1610	3,5	73,4
28	833	1,8	75,2
29	379	,8	76,1
30	288	,6	76,7
31	315	,7	77,4

	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
32	528	1,1	78,5
33	398	,9	79,4
34	301	,7	80,0
35	242	,5	80,6
36	299	,7	81,2
37	439	1,0	82,2
38	835	1,8	84,0
39	2225	4,8	88,8
40	854	1,9	90,7
41	408	,9	91,6
42	304	,7	92,2
43	153	,3	92,6
44	155	,3	92,9
45	221	,5	93,4
46	134	,3	93,7
47	131	,3	94,0
48	98	,2	94,2
49	103	,2	94,4
50	134	,3	94,7
51	219	,5	95,2
52	496	1,1	96,2
53	274	,6	96,8
54	133	,3	97,1
55	99	,2	97,3
56	84	,2	97,5
57	114	,2	97,8
58	88	,2	98,0
59	47	,1	98,1
60	51	,1	98,2
61	37	,1	98,2
62	29	,1	98,3
63	35	,1	98,4
64	50	,1	98,5
65	94	,2	98,7
66	73	,2	98,9
67	59	,1	99,0
68	30	,1	99,1
69	21	,0	99,1
70	28	,1	99,2
71	18	,0	99,2
72	22	,0	99,2
73	14	,0	99,3
74	15	,0	99,3
75	26	,1	99,4
76	33	,1	99,4
77	23	,1	99,5
78	43	,1	99,6

	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
79	22	,0	99,6
80	24	,1	99,7
81	11	,0	99,7
82	6	,0	99,7
83	7	,0	99,7
84	7	,0	99,7
85	5	,0	99,8
86	4	,0	99,8
87	8	,0	99,8
88	6	,0	99,8
89	8	,0	99,8
90	12	,0	99,8
91	13	,0	99,9
92	5	,0	99,9
93	4	,0	99,9
94	7	,0	99,9
95	10	,0	99,9
96	8	,0	99,9
97	5	,0	100,0
98	1	,0	100,0
100	1	,0	100,0
101	2	,0	100,0
102	1	,0	100,0
103	4	,0	100,0
104	2	,0	100,0
105	1	,0	100,0
107	1	,0	100,0
108	1	,0	100,0
111	1	,0	100,0
117	1	,0	100,0
120	1	,0	100,0
121	1	,0	100,0
129	1	,0	100,0
135	1	,0	100,0
Totaal	45987	100,0	

Noot. De tabel geeft de frequentie van het aantal observaties per kind, i.e., 410 kinderen zijn slechts eenmaal geobserveerd, 774 kinderen tweemaal et cetera. Dit is onafhankelijk van de observatiecategorie.

Bijlage 2 Gemiddelde scores per meetmoment

Naam kenmerk	Meetmoment					
	1	2	3	4	5	6
Basiskenmerken 0-2	102,49	102,54	102,59	102,60		
Basiskenmerken 2-7	102,29	102,41	102,54	102,62	102,71	
Betrokkenheid	2,93	3,22	3,37	3,47	3,68	3,80
Cognitieve Ontwikkeling	11,65	17,60	24,25	30,61	37,13	43,32
Gecijferdheid	17,03	21,68	27,77	34,62	40,20	
Geletterdheid	17,30	22,52	28,28	34,86	40,28	
Grote motoriek	11,40	18,34	24,93	30,34	36,74	42,95
Kleine motoriek	11,52	17,52	24,25	30,06	36,48	42,73
Lichamelijke oriëntatie	31,08	35,97	41,45			
Omgaan met anderen	11,58	17,83	24,52	30,47	36,56	42,74
Omgaan met jezelf	11,81	17,87	24,61	30,33	36,41	42,32
Relatie met volwassenen	31,28	36,37	42,40			
Risicofactoren	1,85	1,90	1,69			
Spelontwikkeling	17,65	22,95	28,95	35,63	41,50	
Spraak- en taalontwikkeling	11,06	17,34	24,71	30,95	37,54	43,60
Tekenontwikkeling	17,18	22,25	27,76	34,42	39,98	
Visuele waarneming	30,96	36,11	41,75			
Zelfredzaamheid	17,86	23,22	29,35	36,30	41,97	

Noot. Alleen meetmomenten met N groter dan 200, zie Tabel 3. Basiskenmerken zijn gehercodeerd van een schaal van 1 tot 4 naar een schaal van 101 tot 104. Betrokkenheid wordt gescoord op een schaal van 1 tot 5 met halve punten, risicofactoren idem maar zonder halve punten. Overige scores in aantal maanden ontwikkeling.

Bijlage 3 Significantietoetsen voor het effect van tijd

Naam kenmerk	Parameter				
	F	df_{tijd}	df_{error}	p	η_p^2
Basiskenmerken 0-2	4.94	2.83	967.54	.003	.014
Basiskenmerken 2-7	30.62	3.53	798.55	<.001	.119
Betrokkenheid	60.45	3.18	722.85	<.001	.210
Cognitieve Ontwikkeling	2612.32	2,52	636.51	<.001	.912
Gecijferdheid	1917.41	2.38	1258.58	<.001	.784
Geletterdheid	1924.03	2.40	1214.72	<.001	.791
Grote motoriek	2908.87	3.12	812.50	<.001	.918
Kleine motoriek	2954.74	2.62	658.45	<.001	.922
Lichamelijke oriëntatie	520.26	1.82	550.91	<.001	.633
Omgaan met anderen	2839.41	2.61	685.85	<.001	.915
Omgaan met jezelf	3005.88	2.48	664.08	<.001	.918
Relatie met volwassenen	665.39	1.83	694.36	<.001	.637
Risicofactoren	7.03	2	572	.001	.024
Spelontwikkeling	2270.10	2.44	1296.04	<.001	.810
Spraak- en taalontwikkeling	2397.00	2.52	650.00	<.001	.903
Tekenontwikkeling	1925.99	2.35	1194.55	<.001	.791
Visuele waarneming	587.82	1.83	551.74	<.001	.661
Zelfredzaamheid	2315.51	2.70	1472.63	<.001	.809

Noot. F: toetsingsgrootheid; df: aantal vrijheidsgraden, gecorrigeerd; p: overschrijdingskans; η_p^2: partiele eta kwadraat, effectgrootte; bij risicofactoren wordt de aanname van sphericiteit niet geschonden en hoeft het aantal vrijheidsgraden niet te worden gecorrigeerd.

Bijlage 4 Paarsgewijze vergelijkingen van meetmomenten per categorie

Naam kenmerk	Vergelijking meetmomenten														
	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	2,3	2,4	2,5	2,6	3,4	3,5	3,6	4,5	4,6	5,6
Basiskenmerken 0-2		*	*												
Basiskenmerken 2-7		*	*	*		*	*	*			*				
Betrokkenheid	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*	*	*	*	*
Cognitieve Ontwikkeling	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Gecijferdheid	*	*	*	*		*	*	*		*	*		*		
Geletterdheid	*	*	*	*		*	*	*		*	*		*		
Grote motoriek	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Kleine motoriek	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Lichamelijke oriëntatie	*	*				*									
Omgaan met anderen	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Omgaan met jezelf	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Relatie met volwassenen	*	*				*									
Risicofactoren		*				*									
Spelontwikkeling	*	*	*	*		*	*	*		*	*		*		
Spraak- en taalontwikkeling	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Tekenontwikkeling	*	*	*	*		*	*	*		*	*		*		
Visuele waarneming	*	*				*									
Zelfredzaamheid	*	*	*	*		*	*	*		*	*		*		

*Noot. *: p<.05*

Recent uitgegeven rapporten Kohnstamm Instituut

1041 Schenke, W., Heemskerk, I.M.C.C., Weijers, D., Stigt, A. van, Wessum, L. van, Ros,A.
Monitor Professionele ontwikkeling schoolleiders en bestuurders VO 2018-2019.

1040 Ledoux, G. & Smeets E.
Centrale thema's in de Evaluatie Passend onderwijs. Deel 2: Onderzoek naar toewijzing van ondersteuning en hulp op maat, dekkend aanbod en het schoolondersteuningsprofiel, en competenties en ondersteuning van leraren. El Paso 64. (Alleen digitaal)

1038 Boogaard, M., Dingemanse, P., Klein, T.
Evaluatie Kwaliteitsimpuls politieonderwijs Caribisch Nederland. (Alleen digitaal)

1033 Karssen, M., Boogaard, M., Verbeek, F. & Roeleveld, J.
Toegankelijkheid en onbedoelde selectie aan de UvA. (Alleen digitaal)

1032 Bollen, I. & Boogaard, M.
Schoolkeuzemotieven van ouders en leerlingen groep 8 in Diemen. (Alleen digitaal)

1031 Veen, A., Veen, I. van der.
Het pre-COOL cohort tot en met groep 5.

1030 Binsbergen, M.H. van & Pronk, S.
Niet thuisgeven. Schooluitval vanuit het perspectief van thuiszitters.
(Alleen digitaal)

Deze rapporten zijn te bestellen via: secr@kohnstamm.uva.nl
Voor meer informatie, zie; http://www.kohnstamminstituut.nl